Мүәллимә көмәк

МААРИФПӘРВӘР ШАИРЛӘР

XX әсрин әввәлләри Азәрбајчан реалист әдәбијјаты илә мүтәрәгги романтизм, ичтимаи-сијаси вә идеја-естетик мәсәләләрин әсас истигамәтләриндә говушуг шәкилдә инкишаф етмишдир. Чүнки дөврүн һәм реалист, һәм дә романтик сәнәткарлары өзләринин әдәби-ичтимаи фәалијјәтләринин бүтүн саһәләриндә заманын тәләбләринә чаваб вермәјә чалышырдылар. Белә ки, зүлмүн, әталәтин тәнгиди, һуманизмә, тәрәггијә чағырыш, милли гырғына гаршы е'тираз, бејнәлмиләлчилијин тәблиғи, синфи әдаләтсизлијә, ичтимаи бәрабәрсизлијә нифрәт, ингилаби-демократик фикир вә һәрәката рәғбәт, вәтәнпәрвәрлик идејасы, мaариф вә мәдәнијјәтин тәрәггиси уғрунда әмәли фәалијјәт, дөврүн габагчыл фикирли сәнәткарларынын әсас мараг даирәсинә дахил иди. Онлары әдәби-естетик категоријанын говушуглуғу да бирләшдирирди. Бири романтик-реалист идисә, дикәри реалист-романтик иди. Бу сәнәткарлары говушдуран идеја-бәдии амилләрдән бири дә онларын маарифчи-реалист әдәбијјатын чешмәсиндән су ичмәләри, бир чох һалларда бу әдәбијјатын дајагларына сөјкәнмәләри иди. Бир сөзлә, маарифчилик XX әср әдәби-естетик фикриндә идеја-бәдии категорија кими иштирак едирди.

Азәрбајчан реалист әдәбијјатынын көркәмли нүмајәндәси, ингилаби сатира әдәби мәктәбинин баниси вә бајрагдары М. Ә. Сабирлә танынмыш романтик шаир А. Сәһһәтин ичтимаи-сијаси вә әдәби-естетик бахышлары бир чох чәһәтдән јухарыда сајдығымыз нөгтәләрдә бирләширди. Һәр ики сәнәткары бир-биринә шәхси достлуг әлагәләри дә бағлајырды. Онлар мәсләк досту кими өмүрләринин сонунадәк бир-биринә садиг галмышлар; Сәһһәт өз шаир достунун вәсијјәтләрини, јарымчыг галмыш арзуларыны (китабын нәшри вә с.) һәјата кечирмәк үчүн гаршыја чыхан бүтүн чәтинликләрә мәрдликлә синә кәрмишдир. Сонракы илләрдә дә Сәһһәтин Сабирин аиләсинә көстәрдији гајғы вә диггәтә даир фактлар вардыр. (Бах: «Игбал» гәз. 25 декабр, 1912, № 245, 17 јанвар 1913, № 263 вә с.). Сабирлә Сәһһәти бирләшдирән чәһәтләрдән бири дә һәр икисинин мәктәбдарлыгла мәшғул олмаларыдыр. Бу исә онларын маарифчи бахышлары илә хејли дәрәчәдә бағлыдыр. Маарифчи дүнјакөрүшүнә көрә исә милләти тәрәггијә апарманын әсас јолу онун маарифләндирилмәсидир. Сәһһәт А. Насеһә мәнзум мәктубунда бу фикри ифадә едәрәк јазырды:

Фикримиз тәрбијеји-миллэтдир,
Гәсдимиз милләтә бир хидмәтдир.

XX әср Азәрбајчан әдәбијјатынын һәм реалист, һәм дә романтик голунун идеја бағларынын әсасында маарифчилик дүнјакөрүшүнүн дә дурдуғуну гејд етдик. Буну дөвр, мүһит тәләб едирди. Одур ки, бу дөвр Азәрбајчан әдәбијјатынын сималарынын әксәријјәти, о чүмләдән Сабирлә Сәһһәт әмәли фәалијјәтләриндә маариф хадими кими чалышырдылар.

Сабир тәнгиди-реалист әдәбијјатын көркәмли нүмајәндәси, ингилаби сатиранын баниси кими даһа чох ичтимаи һәјатын ејбәчәрликләрини диггәт мәркәзиндә сахлајыб, Сәһһәт мүтәрәгги романтизмин танынмыш нүмајәндәси кими тәбиәтлә бағлы олса да, һәр ики сәнәткарын јарадычылығы халгын, милләтин тәрәггиси, вәтәнин лаләзара чеврилмәси уғрунда чалышан вәтәндаш-шаир јанғысынын габарыг тәзаһүрү кими диггәти чәлб едир. Лакин бу јанғы Сабирдә ичтимаи һәјатын ејбәчәрликләринин тәнгид һәдәфи мәркәзинә чәкилмәси шәклиндә мејдана чыхырса, Сәһһәт јарадычылығында даһа чох романтик планда вә тәбиәт тәсвирләринин фонунда әкс олунур. Ону да гејд едәк ки, реалист әдәбијјатын, молланәсрәддинчиләрин вә билаваситә Сабирин тә'сири илә Сәһһәт јарадычылығында сонралар сатираја мејл күчләнмиш вә шаирин илк дәфә досент Рамин Исајев тәрәфиндән үзә чыхарылан «Кәлнијјәт сатиралары» мејдана чыхмышдыр. Өзүнүн әдәби-нәзәри көрүшләриндә Сабир јарадычылығына, үмумијјәтлә реалист әдәбијјата јүксәк гијмәт верән Сәһһәт јарадычылығында үзә чыхан бу јени кејфијјәт тәкчә ики мәсләкдашын әмәли шәкилдә бағлылығыны билдирмәклә галмајыб, үмумән XX әсрин әввәлләриндә Азәрбајчан реалист әдәбијјаты илә мүтәрәгги романтизминин вәһдәтини көстәрмәк вә демократик-ичтимаи фикрин башында дуран молланәсрәддинчиләрин әдәби-ичтимаи мүһитдәки нүфуз вә тә'сир күчүнү әкс етдирмәк бахымындан да әһәмијјәтлидир.

Һәр ики шаирин јарадычылығында кәнч нәслин тәрбијәсинә һәср едилмиш бир сыра әсәр вардыр. Бу ше'рләр ајры-ајры мүәллифләрин гәләминә мәхсус олса да, мөвзу вә идејача чох јахындыр. Мәсәлән, Сабир «Ағачларын бәһси», «Ушаг вә пул», «Һөрүмчәк вә ипәкгурду» вә с. әсәрләр гәләмә алдығы кими, Сәһһәт дә «Күлләрин бәһси», «Оғру вә анасы», «Гарышга вә милчәк» вә с. ше'рләр јазмышдыр. Адларындан да көрүнүр ки, мөвзу вә идејача бир-биринә чох јахындыр. Идејанын бәдии ифадәсинә кәлдикдә биринчидә реалист, икинчидә романтик метод апарычыдыр. Бурада сәнәткар фәрдилији вә сәнәткарын мәхсус олдуғу әдәби метод бахымындан фәрг олса да, ичтимаи идеја вә мөвзу вәһдәти мөвчуддур. Бундан башга, Сабирин «Ширван» сатирасында тәрәгги вә инкишафдан узаг, әталәт вә сәфаләтин һөкм сүрдүјү ичтимаи мүһит ифша һәдәфинә чеврилдији кими, һәмин мөвзу Сәһһәтин «Өлү шәһәр» әсәриндә дә бәдии тәдгигат објекти сечилмишдир.

Һәр ики мүәллиф Шамахынын мәктәб, китабхана-гираәтхана, клуб вә башга мәдәни-маариф очагларындан хали олдуғу һалда, мејхана, чајчы, чахырчы дүканлары илә долулуғуну, әһалинин исә бу әталәт вә сәфаләт јувасында руһсуз бир варлыға чеврилдијини үрәк ағрысы илә тәсвир етмишдир.

Сәһһәтин тәрчүмәләри дә ону һәм романтик, һәм дә маарифчи бахышлы сәнәткар кими сәчијјәләндирир.

Һәр ики шаирин маариф, мәктәб, үмумијјәтлә маарифчиликлә әлагәдар көрүшләри һәм Сабир вә Сәһһәтин ики дост, романтик-реалист вә реалист-романтик сәнәткар кими ичтимаи-мә'нәви јахынлығыны, һәм дә Азәрбајчан поезијасынын реалист вә романтик гүтбләринин вәһдәтини бир даһа тәсдиг едир.

Алхан МӘММӘДОВ,
филолокија елмләри намизәди.